

Extracten

Wie kan er vandaag, bij de aanvang van de 21ste eeuw, nog de bestaansredenen van het Driekoningengebak of van de Kerststronk aan zijn kinderen uitleggen? Wie kan er nog zeggen dat Halloween geen feest is van zuivere Amerikaanse en commerciële oorsprong?

Nu ik deze lijnen schrijf, leeft Kerstmis nog in ieders gedachten en de vreugde van groot en klein bij het aanschouwen van de geschenken aan de voet van de spar, doet zowel de heidense oorsprong als de christelijke toe-eigening van de nacht van 24 december vergeten.

Elk jaar is bebakend met feesten en vrije dagen, een plezier voor ouders en kinderen, zonder dat er nog ooit iemand zich afvraagt waarom of hoe of door welke legende.

Mijn passie voor ons gemeenschappelijk verleden, voor de vaardigheid die de mens toont om zich aan te passen aan nieuwe geloofselementen en ze zelfs met de zijne samen te smelten, vond een klankbord in dit ernstig en gefundeerd werk.

De lezer kan alleen maar verrast zijn door deze onuitputtelijke bron van kennis van de cultuur, de folkloristische tradities met zelfs een snuifje esoterisme. Het woord is gevallen, Alain de Misonneuve kan ons perfect verklaren hoe, sinds de nacht der tijden, de mensen zich de verschijnselen van zon en maan, bij

voorbeeld, als zovele elementen van magie en vergoddelijking, konden toe-eigenen. Hij weet ook in welke mate het christendom slechts een schakel is, hoewel een belangrijke, in de lange keten van de evolutie en de blijvendheid van het sacrale.

Alain de Maisonneuve graaft diep in ons collectieve geheugen, vandaar mijn eerbetuiging, want hij leverde geen «vulgarisatiewerk» af maar een populair geschrift en stelt zich helemaal op in mijn lijn van «France Secrète», die erin bestaat te getuigen van ons immaterieel patrimonium en van de verdwenen archeologie en de architectuur van de collectieve verbeelding die zo verschillende domeinen als de alchemie, de dierenriem of de astronomie vermengt.

Dus, beste lezer, jij die deze inleiding leest, sla snel de bladzijde om. Je zal er een mooi verhaal vinden: dat van je cultuur, komend uit de nacht der tijden en waarvan de lectuur je misschien in het diepst van jezelf zal doen terugkeren.

KERSTMIS

Kerstmis is waarschijnlijk een van de mooiste feesten en verhalen ter wereld en toch kennen we meestal noch zijn oorsprong, noch zijn ontwikkeling in de loop der eeuwen.

Kerstmis is een uitzonderlijke traditie in de geschiedenis van de mensheid en een feest vol symbolen: een echte geheime code die we moeten ontcijferen en waarover we moeten mediteren.

Voor de christenen is Kerstmis de plechtige geboorte van Christus. Maar in de loop der eeuwen heeft deze invulling er andere bij gekregen uit het erfgoed van de verre oudheid, en dit verklaart allicht waarom dit feest vandaag zowel door de christenen als de niet-christenen gevierd wordt.

Kerstmis is voor alles een feest rond de haard. In Italië zegt men, *Natale con i tuoi, e Pascale con chi vuoi*, "Kerstmis met de jouwen, en Pasen met wie je wilt". De eigenheden van deze periode van het jaar hebben een evidente invloed: wanneer het koud is komen de mensen bij elkaar en scharen zich rond de haard. Het is op het ogenblik dat het jaar eindigt dat de gezinnen, de families en de clans een terugkeer naar zichzelf maken. Het is naar analogie van het universele leven, dat schijnt verdwenen te zijn, dat alle dingen halt houden als om zich te bezinnen. Met Kerstmis blaast de natuur even uit. Alle natuurlijke levensprocessen werken trager. Om de zon te "helpen" terugkeren en de winter te overwinnen, ontsteken de mensen vuren en versieren hun huizen met

altijd groene bomen en gebladerte, als symbool van wat nooit sterft (het groen is de kleur van de hoop).

Geboorte van Jezus

Geboorte van Christus, wedergeboorte van de zon: Kerstmis is ook het feest van wat nooit sterft en van wat, ondanks de schijn, steeds terugkeert. In die zin is Kerstmis het beeld zelf van de eeuwigheid.

Met Kerstmis, meer dan bij welke andere gelegenheid ook, herinneren de mensen zich hun verleden, hun jeugd, hun voorouders.

In 532, stelde de monnik Denys-le-Petit¹ voor, de jaren te tellen vanaf de 1ste januari die volgde op de officiële geboortedag van Christus. Volgens zijn opzoekingen zou Jezus Christus geboren zijn in het jaar 753² na de stichting van Rome. De 1ste januari van het jaar 1 zou een zaterdag zijn. Maar de Kerk weigerde lange tijd januari als begin van het jaar te kiezen omdat deze maand de naam droeg van *Janus Bifrons*, de heidense godheid met twee aangezichten die het verleden en de toekomst zag en die het jaar opende en sloot, zo de idee bevestigend van een essentiële equivalentie tussen wat eindigt en wat op komst is, tussen het jaar of de generatie die voorbij zijn en het jaar of de generatie die op komst zijn. Zekerheid van de eeuwige terugkeer: wat

¹⁶ Kerkelijk schrijver (geboren in Scythië of Armenië op het einde van de V^e eeuw, overleden rond 540). Zijn pogingen om de geboortedatum van Jezus te bepalen zijn de basis van onze kalender.

² 753 AUC = ab urbe condita: sedert de stichting van de stad (Rome)

geweest is zal zijn, wat geweest is zal terugkeren. Het verleden is het geheugen van de toekomst.

In de VI^{de} en XII^{de} eeuw, zoals in de Romeinse periode, begon het jaar op 1 maart (het is daarom dat september (septem) de zevende maand van het jaar was, oktober (octo) de achtste, november (novem) de negende en december (decem) de tiende. Onder Karel de Grote begon het jaar met Kerstmis (datum van zijn kroning als keizer gedurende de kerstnacht van het jaar 800)

Is er een wonderlijker feest dan Kerstmis, feest van de geboorte, feest van het Goddelijke Kind en feest van alle kinderen, gesierd met de charmantste trekken en symbool van de lichtende hoop? Daarom werd zijn uitstralend prestige door de Kerk benut om een even befaamd heidens feest uit te roeien. De datum van Kerstmis was inderdaad lang onduidelijk.

Er is geen gevestigde traditie over de geboortedag van Christus, erkende Mgr. Duchesne³. In feite zijn noch de dag, noch de maand, noch zelfs het jaar van de geboorte bekend.

Men hield zich eerst bezig met de Passie, die men van primordiaal belang achtte en het is pas rond 130⁴ dat paus Telesforus⁵ voorstelde de Christus' geboorte te

¹⁹ Mgr. Duchesne, *Les origines du culte chrétien*, p247

²⁰ Neyton (A), *Les clefs païennes du Christianisme*, Les Belles Lettres, Parijs, 1979, p142

²¹ Télesphorus, paus van 125 tot 136

vieren. De datum werd echter nogal wat heen en weer geschoven.

Bij ontstentenis van enig document dat de geboorte van Christus vastlegt hebben de christenen eerst de meest fantasierijke en tegenstrijdige hypothesen naar voren gebracht.

De eerste christenen dachten er zelfs niet aan de geboorteverjaardag van Jezus te vieren. De verjaardag van zijn dood en die van zijn verrijzenis, dus van zijn overwinning op de dood, interesseerde ze veel meer. Zo komt het dat zij Pasen als het belangrijkste feest van het jaar beschouwden. Het is in dezelfde geest dat de Kerk van de eerste eeuwen haar martelaren vierde op hun sterfdag en niet op hun geboortedag.

Omstreeks 296 drijft Arnobus, christelijk apologet, de spot met de heidenen die de geboortedag van hun goden vieren. Hij vond het onwaardig voor een god, op een bepaalde datum geboren te zijn. Clemens van Alexandrië⁶ spotte al met de mensen die op zoek waren naar de geboortedag van Christus, en vroeg zich af wat de waarde kon zijn van berekeningen die nu eens uitkwamen op 19 april, dan weer op 29 mei.

²² Clémens van Alexandrië, kerkvader van de Griekse kerk en christelijk filosoof (Athene 150-211/216). Hij stelde de christelijke waarheid voor als de bekroning van de filosofie

Fases van de assimilatie

Er is een aantal herkenningpunten op de weg van de christelijke assimilatie van het zonnewendefeest van 25 décembre. In het Westen begint men de geboorte van Jezus pas rond 330 te vieren als de "Adventus Domini" (de komst van de Heer). In 336 vinden we een eerste vermelding in de kalender van Philocalos: "VIII KAL. JAN. NATUS CHRISTUS IN BETHLEEM JUDEE"⁷ (met eerbiediging van de spelling)⁸.

Tussen 337 en 352, tijdens het pontificaat van Julius I, zou de Christus' geboorte op 25 december⁹ gevierd geweest zijn. Deze datum werd in 354 gekozen, door paus¹⁰ Liberius¹¹ om Kerstmis te vieren. In 376, legt een apostolisch decreet 25 december op als christelijk feest¹². In 379, voert Gregorius van Naziance deze datum in te Constantinopel¹³. In 383, wordt Kerstmis ingevoerd in Cesarea van Cappadocië¹⁴. In 386 adopteert Antiochië het op zijn beurt.

⁴² De 8e dag voor de calenden van januari

⁴³ Mgr. Duchesne, "Origine du culte chrétien", p258, geciteerd door Frazer (Atys et Osiris" note 151, p249)

⁴⁴ Fau (Guy), *Le puzzle des Évangiles*, p 266

⁴⁵ Liberius of Libère, paus van 352 à 366

⁴⁶ Tijdschrift "Télérama" van 26/12/87

⁴⁷ Couderc (Paul), *Le calendrier*, P.U.F., "Que sais-je?", p 81

⁴⁸ Lietzman (H), *Histoire de l'Église ancienne*, Payot, deel 3 p 330 G.Ory, "Chronologie des origines chrétiennes"

⁴⁹ Cahiers du Cercle Ernest Renan, n°21, 1er trim. 1959, p 31

Deze datum van 25 december voor de viering van Kerstmis wordt in 417 bevestigd door paus Zozimus¹⁵.

De plechtigheden van het Kerstfeest worden officieel vastgelegd door keizer Theodosius II¹⁶ in 425. Het kerstfeest wordt dan officieel en exclusief christelijk! Het kerstfeest drong zich vanaf dat ogenblik beetje bij beetje op en verspreidde zich sedert 440 in de volkse geplogenheden.

In 461, introduceert Saint Patrick het in Ierland. In 506, maakt het concilie van Agde er een verplicht feest van. In 529, wordt het als feestdag uitgeroepen door keizer Justinianus I, Oost-Romeins keizer (527-565) die de heerschappij van Byzantium naar het Westen uitbreidde, Constantinopel verfraaide en de codificatie van de Romeinse wet afwerkte (zijn Latijnse naam is Flavius Petrus Sabbatius Justinianus). In 604, voert Sint Augustinus van Canterbury het in Engeland in. Van dan af verspreidt het zich in alle naburige landen die het zogenaamde Christelijke Westen zullen worden.

Welnu, we weten door Etherius¹⁷ dat Jeruzalem, in het begin van de 5de eeuw, het Kerstfeest niet kende. Dit kwam er pas op het einde van de 6de eeuw. Etherius, leert ons verder dat *men in Jeruzalem op de veertigste*

⁵⁰ Zozimus of Zosimus, paus van 417 tot 418

⁵¹ Theodosius I, in het Latijn Flavius Theodosius, “de grote” (Cauca, Spanje, v. 347 - Milaan 395), Romeins keizer (379-395). Maakte van het christendom een staatsgodsdienst (380) en verbood alle heidense praktijken. De toegevingen die hij aan de Barbaren deed die hij op het keizerlijk grondgebied toeliet en in het leger remden voor een tijdje de ontbinding van het keizerrijk af. Bij zijn dood werd het onder zijn twee zonen Honorius en Arcadius verdeeld. Théodosius II (401-450), keizer (408-450), kleinzoon van de vorige gaf zijn naam aan de *Théodosische code*.

⁵² *Journal de voyage d'Éthérie*, Ed. du Cerf, p 202, note I, p 207

*dag na Driekoningen, met veel praal de voorstelling van Jezus in de tempel viert*¹⁸.

In het begin van de V^{de} eeuw, kent het vaderland van Jezus Kerstmis dus niet en stelt dus dat Driekoningen aan zijn geboorte herinnert. Vandaag wordt deze plechtigheid gevierd op 2 februari (dus veertig dagen na Kerstmis) onder de benaming: "Zuivering van de Zalige Maagd Maria", beter gekend onder de naam Maria-Lichtmis¹⁹.

Vanuit liturgisch standpunt, is (of was) het eigen karakter van het Kerstfeest gekenmerkt door de celebratie van drie plechtige missen:

- 1) De dagmis dateert uit de IV^{de} eeuw (Station in Santa-Maria-Maggiore). In die tijd werd slechts een stille mis per dag gelezen zoals op andere feestdagen. Maar onder heidense invloed zullen de christelijke leiders ertoe gedwongen worden assimilatiemaatregelen te nemen.
- 2) De ochtendmis zal ingesteld worden in het begin van de v^{de} eeuw (Station in Santa-Anastasia). Dit is duidelijk een antwoord op de heidense rites en ze wordt door de paus gelezen in de kerk gewijd aan de Heilige Anastasia.
- 3) De middernachtmis verschijnt na het concilie van Efese (431) (Station bij de kribbe van Santa-Maria-Maggiore).

Voor de massa's bekeerlingen van het christelijke keizerrijk, is de godsdienst allang niet meer die van de eerste christenen. Het contrast is flagrant.

⁵³ Lucas (II, 21 à 38)

⁵⁴ Van Assche (R), *Cahiers du Cercle Ernest-Renan*, cahier 92 gewijd aan het Kerstfeest, p 9

Men kan hieruit afleiden dat in het midden van de 5de eeuw, meer dan een eeuw na de oprichting van het christelijke keizerrijk, ondanks meedogenloze vervolgingen, ondanks de verwoesting van tempels en altaren, ondanks de “christelijke” gruwelen, ondanks de onwettigheid, het heidendom²⁰ nog steeds bijzonder levendig is. Zelfs in Rome, waar in 378, dankzij een keizerlijk decreet van Gratianus²¹, de bisschop (van Rome) paus en almachtig meester wordt²², en de Kerk een machtsinstrument voor het Romeinse keizerschap.

²⁰ Wanneer in de IVe eeuw, het christianisme de status van toegelaten godsdienst bekommt om nadien door de Romeinse staat beschermd te worden, ontwikkelde de evangelisatie zich alleen in de stedelijke centra. De landelijk middens waren slechts hier en daar aangeraakt door de christelijke zendingen die zich pas in de volgende eeuwen uitbreidden. De ondoordringbaarheid van het platteland voor de invloed van het christendom vindt men terug tot in de woordenschat: het woord *paganus*, dat oorspronkelijk «vreemd aan een bepaald sociaal milieu» (een burger voor de militairen bij voorbeeld) betekende, krijgt dan een godsdienstige betekenis die staat voor een vreemde in de christelijke gemeenschap. Het is hetzelfde woord dat aan de oorsprong ligt van het Franse «paysan»: hij die de *pagus* bewoont, *dus het rurale dorp* en die beschouwd wordt als een *paganus*, een heiden buiten de Kerk.

⁵⁶ Gratianus, in het Latijn Flavius Gratianus (Sirmium, Pannonie, (359-Lyon 383) WestRomeins keizer (375-383). Zijn regeerperiode (met die van Théodosius in het Oosten) betekent het einde van het heidendom als staatsgodsdienst.

⁵⁷ Van Assche (R), *Cahiers du Cercle Ernest Renan*, cahier n°92 gewijd aan de geschiedenis van Kerstmis, p 10